

ФЕДОРЕНКО В.В.

аспірант кафедри конституційного права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, м. Київ

ПОНЯТТЯ РЕАЛІЗАЦІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД СУДОЧИНСТВА

На сучасному етапі розвитку правової держави та формування громадянського суспільства особливо актуальним є комплексне конституційно-правове дослідження проблем реалізації конституційних засад судочинства. Проте варто вказати на недостатність спеціальних узагальнюючих наукових досліджень з даної проблематики. Визнаючи важливість наявних теоретичних опрацювань категорії «конституційні засади судочинства», слід також зауважити, що залишаються невирішеними питання, пов'язані з визначенням форм і рівнів реалізації конституційних принципів правосуддя, вивченням специфіки їх реалізації в окремих ланках судової системи. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі повинні полягати в розгляді особливостей реалізації принципів судочинства на різних стадіях судового провадження, визначенні недоліків їх правової регламентації та формуванні пропозицій і рекомендацій для її вдосконалення.

Через категорію конституційних засад розкривається характер взаємовідносин двох систем – конституційного законодавства в процесі його застосування судьями та реальних суспільних відносин. Це означає, що в конституційних засадах управління судовою діяльністю простежується єдність різносистемних явищ, які належать, з одного боку, до юридичної форми а, з другого – до реального суспільного життя [11, с. 450].

Поняттям «реалізація» охоплюється діяльність судових органів і їх посадових осіб, спрямована на практичне втілення засад Конституції України. Механізм реалізації вказує на її впорядкованість, структуру (суб'єктів, об'єктів, характер зв'язку між ними) та включає різні загальносоціальні та юридичні фактори, форми, способи, умови й гарантії здійснення конституційних норм-принципів.

Основним (головним) способом реалізації конституційних принципів є «дотримання», а особливим (спеціальним) – «застосування»; при цьому спосіб реалізації виступає як сукупність компонентів, елементів, аспектів, засобів, шляхів і прийомів, завдяки яким впроваджуються в судову правозастосовчу діяльність конституційні засади Основного Закону країни [1, с. 7–8].

Існують дві форми реалізації конституційних засад правосуддя: 1 – пасивна, тобто «правовий стан»; 2 – активна (застосування принципу в конкретних відносинах) [13, с. 16]. Наприклад, такий принцип, як

змагальність та рівність сторін вимагає повсякденної діяльності суб'єктів відповідних правовідносин [5, с. 7].

Конституційні принципи реалізуються як безпосередньо, так і з конкретизацією в галузевому законодавстві. В процесі конкретизації відбувається перетворення, переведення сутності та змісту конституційного принципу на більш низький рівень абстрактності, в результаті чого формулюється відносно нове, більш детальне за змістом правило поведінки, яке співвідноситься з початковою версією так, як особливе із загальним [13, с. 15].

Реалізація будь-яких засад судочинства безпосередньо залежить від якості правового регулювання цього процесу [4, с. 92]. Вона уможливорюється за наявності належної, визначеної у відповідному кодифікованому нормативно-правовому акті, процедури. В зміст кожного з даних актів закладений значущий і важливий напрям правосуддя, який повинен послідовно реалізовуватися в діяльності судів. Будь-який принцип судочинства реалізується завдяки багатьом нормам. Наприклад, принцип забезпечення обвинуваченому права на захист відображається в декількох десятках конкретних норм, які передбачають права обвинуваченого, що реалізуються особисто ним, незалежно від участі в справі захисника, та обов'язки слідчого і суду щодо забезпечення цих прав.

Особливу роль у забезпеченні конституційних принципів правосуддя відіграє Конституційний Суд України. В його рішеннях формулюються важливі положення, спрямовані на їх захист [13, с. 16].

Практичне використання принципів, об'єктивованих в Основному Законі держави, зумовлює необхідність вироблення чіткого процесуального механізму їх реалізації. Проте Конституція України, як кодифікований нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, який регламентує найважливіші і найзагальніші відносини в державі та суспільстві, апіорі не може містити цілісного комплексу процесуальних норм права, які б визначали механізм (порядок) реалізації конституційних норм матеріального права [6, с. 100].

Кожна конституційна засада правосуддя має відповідний механізм забезпечення та включає норми різних галузей права. Зокрема, в Конституції України закріплені гарантії принципу незалежності суддів, до яких належать: передбачена законом процедура здійснення правосуддя (норми судоустрою та процесуальні норми); відповідальність за втручання в діяльність суддів (кримінально-правові норми) та ін. Тобто виконання одного принципу слугує реалізації іншого, а їх система носить взаємогарантійний характер.

З метою втілення конституційних засад у реально функціонуюче судочинство (конституційне, кримінальне, цивільне, господарське, адміністративне) вони опосередковані в галузевому законодавстві [12, с. 149]. Для кожного виду судочинства існує власна специфіка реалізації певного конституційного принципу, що відображає природу відповідної судової діяльності та особливості відносин, що з нею пов'язані.

Для кожної з функцій судової влади притаманна власна об'єктивно систематизована сукупність конституційних правових засад (принципів) її реалізації (функціонування) в Україні. Наприклад, для реалізації функції тлумачення правових норм визначального значення набувають принципи верховенства права, законності, публічності та обґрунтованості.

Лише реалізація всіх засад в їх сукупності, системі, взаємозв'язку і взаємодії може гарантувати виконання завдань судочинства. Можливість застосування кожної засади має бути так врегульована в законі, щоб вони не суперечили одна одній. Серед умов, що забезпечують реалізацію конституційних засад, також можна виділити наступні: а) вказані засади повинні бути закріплені в нормах права; б) вони мають бути забезпечені системою гарантій: загальних (політичних, економічних (матеріальних), організаційних, ідеологічних (виховних)) і спеціальних (правових) (правові засоби, які забезпечують функціонування всіх елементів судової влади – конституційні, законодавчі, адміністративні гарантії) [9, с. 10–11]; в) вони не повинні бути суто декларативними, тобто Конституція України має цілісно та системно функціонувати й виконувати своє призначення; г) їх функціонування можливе лише в умовах демократичного, громадянського суспільства та держави з ринковою економікою [8, с. 164–165].

Функції гарантій конституційних засад – це типові, найбільш загальні напрями, за якими забезпечується здійснення та захист конституційних принципів, ефективний механізм їх реалізації та соціальної дії. Стосовно процесу реалізації конституційних засад можна виділити три функції гарантування: 1) стимулюючу (стимулювання реалізації конституційних принципів, активності суб'єктів); 2) правозабезпечувальну (безпосереднє забезпечення процесу реалізації вказаних принципів); 3) правоохоронну (охорона, захист зазначених принципів, превентивне «підключення» гарантій охорони до процесу реалізації) [2, с. 55].

Однозначне розуміння і дотримання конституційних принципів у практичній діяльності забезпечують ефективне функціонування судової системи та справедливе застосування влади в судочинстві. Натомість їх недотримання, порушення судовою владою й іншими гілками державної влади фактично унеможливають належну реалізацію функцій судової влади та нівелюють зміст і мету здійснення правосуддя в державі [9, с. 12]. Невиконання приписів норм, що містяться в процесуальному законодавстві та ґрунтуються на конституційних засадах судочинства, визнається безумовною підставою скасування судових рішень і пов'язується з суттєвим порушенням судових процедур, які здебільшого не сумісні з правом на судовий захист та роблять неможливою належну його реалізацію [7, с. 633].

Проблеми реалізації конституційних принципів судочинства в діяльності судів, звичайно, ще потребують свого подальшого дослідження та вирішення. Але безсумнівно те, що їх реальне забезпечення має стати одним із важливих чинників, що сприятиме підвищенню авторитету судової влади в Україні.

Реалізація конституційних засад судочинства для забезпечення захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави, а отже, для формування переконання громадськості в дієвості принципу верховенства права є першочерговим завданням усієї судової системи, виконання якого можливе лише за умови винесення судами законних рішень та здійснення судочинства в межах та відповідно до закону [3].

З метою реалізації засад судочинства, визначених Конституцією України, взятих на себе Україною міжнародних зобов'язань щодо забезпечення права кожної особи на захист компетентним і неупередженим судом, а також з метою наближення правосуддя до громадян, без сумніву, потребує вдосконалення існуюча система судів загальної юрисдикції [10].

Отже, в основу побудови нової, створеної в процесі реформування, судової системи повинен бути закладений механізм реалізації конституційних засад функціонування судової влади.

Список використаних джерел:

1. Беликов А. Н. Современные проблемы реализации конституционных норм в Российской Федерации : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Беликов Андрей Николаевич. – М., 2008. – 208 с.
2. Боброва Н. А. Ответственность в системе гарантий конституционных норм. Государственно-правовые аспекты / Н. А. Боброва, Т. Д. Зражевская ; науч. ред. В. С. Основин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та. – 1985. – 154 с.
3. Виконуючий обов'язки Голови ВССУ Станіслав Міщенко: «Відповідь коротко й відверто: мав би за честь очолити ВССУ» // Закон і Бізнес. – 2012. – № 43 (1082).
4. Горевий А. Прогалини в правовому регулюванні касаційного оскарження як стадії господарського процесу / Горевий Андрій // Юридичний журнал: аналітичні матеріали. Коментарі. Судова практика. – К. : Юстініан, 2011. – № 9. – С. 91–93.
5. Гумба М. Р. Система конституционных принципов правосудия и форма их реализации в Российской Федерации : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : специальность 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / М. Р. Гумба. – М., 2002. – 19 с.
6. Задорожня Г. Аксіологічний вимір Конституції України: проблеми теорії та практики / Задорожня Галина // Юридичний журнал: аналітичні матеріали. Коментарі. Судова практика. – К. : Юстініан, 2012. – № 7/8. – С. 98–102.
7. Конституція України: науково-практичний коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін [та ін.]. – Х. : Право ; К. : Ін Юре, 2003. – 808 с.
8. Кубрак П. М. Умови реалізації конституційних засад у кримінальному судочинстві України // Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2013. – Вип. 2. – С. 160–165.
9. Нечипорук С. В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муниципальне право» / С. В. Нечипорук. – Чернівці, 2010. – 17 с.
10. Про стан і концептуальні засади судової реформи (доповідь голови Ради суддів України Петра Пилипчука на другій частині VIII позачергового з'їзду суддів України 7 грудня 2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <https://court.gov.ua/969076/54675674564567/>.
11. Рисін О. Здійснення правосуддя як важливіша конституційна форма реалізації судової влади // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – Спецвип. № 1. – С. 450–451.
12. Уголовный процесс / под ред. В. П. Божьева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2011. – 542 с.
13. Хлебников А. Д. Конституционные принципы состязательности и равноправия сторон в судопроизводстве: Особенности юридического содержания и реализация в Российской Федерации : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : специальность 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / А. Д. Хлебников. – Белгород, 2012. – 22 с.